

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архипова Є. Ф. Корекційна робота з дітьми з церебральним паралічем / Є. Ф. Архипова. – М. : «Просвіта», 1999. – 225 с.
2. Бадалян Л.О. Дитяча неврологія / Л. О. Бадалян. – М., 1975. – 187 с.
3. Бадалян Л. О. Дитячі церебральні паралічі / Л. О. Бадалян, О. В. Тімоніна, Л. Т. Журба. – Київ, 1988. – 180 с.
4. Данилова Л. А. Методи корекції мовного і психічного розвитку у дітей з церебральним паралічем / Л. А. Данилова. – Л. : Медицина, 1977. – 200 с.
5. Фомичева М. Ф. Воспитание у детей правильного произношения: практикум по логопедии / М. Ф. Фомичева. – М.: Просвещение, 1989. – 238 с.
6. Ейдінова М. Б. Дитячі церебральні паралічі та шляхи їх подолання / М. Б. Ейдінова, Є. М. Правдіна-Винарського. – М., 1959. – 186 с.

УДК: 376 – 056.36:159. 922

І. М. Омельченко

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
Інститут спеціальної педагогіки
Національної академії педагогічних наук
України

ТЕОРЕТИКО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ «ХРОНОТОП КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ» ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ

Стаття присвячена обґрунтуванню сутності й складників теоретичного та технологічного концептів «хронотопу комунікативної діяльності» дітей із затримкою психічного розвитку в дошкільному віці.

Стаття посвячена обґрунтуванню сутності і складників теоретичного та технологічного концептів «хронотопу комунікативної діяльності» дітей із затримкою психічного розвитку в дошкільному віці.

The article is dedicated to substantiation of rationale and components of the theoretically and technique of the «communicative activity chronotope» children with delay of mental development concept.

Ключові слова: концепт, хронотоп, комунікативна діяльність, технологія, затримка психічного розвитку, дошкільники.

Ключевые слова: концепт, хронотоп, комунікативная деятельность, технология, задержка психического развития, дошкольники.

Key words: concept, chronotope, communi-

cative activity, technique, delay of mental development, preschoolers.

Постановка проблеми. В умовах інформаційного суспільства, постмодерної культури й глобалізації набуває важливості проблема інтеграції в соціум осіб із особливими потребами, зокрема дітей із затримкою психічного розвитку (далі ЗПР). Позаяк, першочерговим завданням і викликом для освіти дітей із особливими потребами стає формування у дітей ключових компетенцій, серед яких вагома роль належить комунікативній. Комунікативна компетенція і її система у вигляді цілісної діяльності в дошкільному віці виформовується у міжсуб'єктній і внутрішньосуб'єктній комунікації, взаємодії і діалогові в умовах функціонування свідомості на різних рівнях реальності: буденному та небуденному (І. Омельченко, Ж. Піаже, Е. Субботський).

Виходячи з вище окресленого, набуває актуальності питання формування комунікативної діяльності (міжсуб'єктної і внутрішньосуб'єктної) і діалогу (зовнішнього та внутрішнього) суб'єкта (дитини із ЗПР) із Іншими: в соціумі (реальними дорослими та однолітками); в культурі (через дорослого та однолітків із персонажами анімаційних фільмів); персоналізованими Іншими (улюбленою іграшкою та уявним компаньйоном). Розвиток розуміння причин та прогноз учинків Іншого в соціально-комунікативних ситуаціях та формування ціннісно-смыслових характеристик хронотопу комунікативної діяльності у дітей із ЗПР (І. Омельченко, 2014) [2; 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комунікації, взаємодії і діалогу з Іншим суб'єктом частково окреслена в філософському дискурсі (М. Бахтін, М. Бубер, Г. Гадамер, М. Каган, Е. Левінас та ін.), у галузі загальної (О. Бодальов, Дж. Брунер, Л. Грімак, Г. Кучинський та ін.) вікової (М. Лісіна, Т. Репіна, Л. Рюмшина, Є. Субботський, О. Чеснокова та ін.) та соціальної (Г. Андреева, Ч. Кулі, В. Лабунська, Дж. Мід, Б. Паригін, А. Петровський, В. Петровський, О. Рягузова, С. Фіске та ін.) психології.

Формулювання мети статті. Отже, метою нашої публікації є розроблення теоретичного та технологічного концептів «хронотопу комунікативної діяльності»

дітей із затримкою психічного розвитку. Мета публікації буде досягнута в процесі вирішення наступних завдань: по-перше, вбачаємо за необхідне презентувати зміст теоретичного концепту «хронотопу комунікативної діяльності» дітей із ЗПР у дошкільному віці; по-друге, необхідно з'ясувати цільові, концептуальні та змістовно-процесуальні основи психолого-педагогічної технології формування хронотопу комунікативної діяльності в зазначеній категорії дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, комунікативна діяльність є соціально-психологічним феноменом, тому її доречно розглядати через призму категорії «хронотоп» (часопростір). У контексті нашого дослідження хронотоп виступає ключовою детермінантою для формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Маючи потужний евристичний потенціал, він містить у собі компоненти, що дозволяють розкрити специфіку комунікативної діяльності у сфері небуденної реальності свідомості, тобто хронотопі віртуальної реальності, а також дають можливість по-новому поглянути на процес особистісного становлення дошкільника із затримкою психічного розвитку з його ціннісно-смісловими орієнтирами в реальному життєвому просторі та часі [2; 3].

Теоретичний концепт хронотопу комунікативної діяльності у дошкільників із ЗПР – ми розглядаємо як міжсуб'єктну та внутрішньосуб'єктну комунікацію, взаємодію і діалог (зовнішній та внутрішній), що реалізується дошкільником із ЗПР і типовим психофізичним розвитком у часі й просторі, та ціннісно-смісловому вимірі життя й представляє собою багатовимірну систему зв'язків дитини з Іншими: в соціумі (реальними дорослими та однолітками); в культурі (дорослими, однолітками та персонажами анімаційних фільмів); персоналізованими Іншими (улюбленою іграшкою та уявним компаньйоном). Комунікація, взаємодія і діалог дошкільника реалізується у різних просторах (з дорослими, однолітками, з улюбленою іграшкою та уявним компаньйоном, з анімаційними персонажами).

При цьому, в процесі комунікативної діяльності, з одного боку, особистість

формується й проявляється, а з іншого – обумовлює протікання різних форм суб'єктивного відображення й користується їхніми продуктами. Хронотоп комунікативної діяльності у дошкільників із ЗПР реалізується на різних рівнях функціонування свідомості: буденному (комунікація, взаємодія і діалог із дорослими та однолітками) та небуденному (комунікація, взаємодія і діалог із улюбленою іграшкою, уявним компаньйоном, із анімаційними персонажами), які набувають системних властивостей, взаємопроникаючи, збагачуючи один одного, визначаючи нові контексти й, тим самим, змінюючи реальну комунікацію і взаємодію дошкільника з Іншими: досвід реальних взаємодій впливає на сприймання художніх образів, і навпаки, в реальному Іншому атрибується низка характеристик символічного Іншого (І. Омельченко, 2013; 2014) [2; 3].

Системоутворюючим компонентом хронотопу комунікативної діяльності є його ціннісно-смісловий вимір. Час у хронотопі є четвертим виміром простору, а цінності й смисли – п'ятим або першим виміром людського життя (В. Зінченко, 2011).

Технологічний концепт «хронотопу комунікативної діяльності» представлений розробленою нами авторською психолого-педагогічною технологією. Психолого-педагогічна технологія – це організована та продуктивна діяльність людей в різних сферах соціальної практики, зорієнтована на ефективне вирішення психолого-педагогічних завдань із заздалегідь визначеним соціальним ефектом, що є сукупністю прийомів, засобів і методів психолого-педагогічного впливу, які об'єднані певним алгоритмом їх застосування. На думку В. Панка через технологію у найбільш повній мірі практична психологія виступає джерелом нових знань для наукової психології, джерелом методичного забезпечення для психологічної практики (В. Панок, 2011) [4].

Психолого-педагогічна технологія формування хронотопу комунікативної діяльності у дошкільників із ЗПР в максимальній мірі пов'язана з корекційно-виховним процесом – діяльністю вихователя, вчителя-дефектолога, практичного психолога й дитини.

Технологію формування хронотопу

комунікативної діяльності у дітей в середньому та старшому дошкільному віці ми розглядаємо як систему функціонування всіх його компонентів (просторового; темпорального та ціннісно-сміслового), яка характеризується алгоритмізованою послідовністю відповідних дій, спрямованих на розвиток міжсуб'єктної та внутрішньосуб'єктної комунікації, взаємодії і діалогу (зовнішнього та внутрішнього), що реалізується у часі й просторі та ціннісно-смісловому вимірі життя і представляє собою багатовимірну систему зв'язків дитини з Іншими в соціумі й культурі та персоналізованими Іншими [2; 3].

Структура технології формування хронотопу комунікативної діяльності у дітей в середньому та старшому дошкільному віці із ЗПР містить цільову та концептуальні основи, змістовний та процесуальний складники. Зміст матеріалу та процесуальна частина є технологічним процесом (методи та прийоми діяльності дітей; методи та прийоми роботи вихователя, вчителя-дефектолога та практичного психолога; діагностика хронотопу комунікативної діяльності.

Цільова складова психолого-педагогічної технології формування хронотопу комунікативної діяльності у дошкільників із ЗПР охоплює: мету, завдання, результат, об'єктів і суб'єктів впливу.

Метою корекційно-розвивальної і просвітницько-консультативної роботи в різних типах навчальних закладів, які відвідують діти із ЗПР у дошкільному віці є створення освітніми, виховними та психологічними засобами сприятливих умов для формування хронотопу комунікативної діяльності.

Завдання технології полягають у наступному: 1. Розвиток простору міжсуб'єктної комунікації, взаємодії і діалогу у дітей із ЗПР із Іншим (дорослими та однолітками) в соціумі та культурі. 2. Формування простору внутрішньосуб'єктної комунікації, взаємодії і діалогу з персоналізованим Іншим (улюбленою іграшкою та уявним компаньйоном). 3. Вправлення у розвитку простору міжсуб'єктної та внутрішньосуб'єктної комунікації, взаємодії і діалогу (зовнішнього та внутрішнього) з персонажами анімаційних фільмів. 4. Встановлення причинно-наслідкових зв'язків шляхом розвитку сприймання себе та Іншого «тут і

тепер» і на моделі розуміння причин поведінки та передбачення дій Іншого в ситуаціях соціальної взаємодії. 5. Присвоєння загальнокультурних та групових цінностей в процесі спільної діяльності з дорослими та однолітками. 6. Формування соціогенної цінності іншої людини.

Відповідно, прогнозованим результатом формування хронотопу комунікативної діяльності нами визначено особистість дитини із ЗПР, здатну до ціннісної міжсуб'єктної і внутрішньосуб'єктної комунікації, взаємодії і діалогу з Іншими в соціумі (реальними дорослими та однолітками); Іншими в культурі (через дорослих та однолітків із персонажами анімаційних фільмів); персоналізованими Іншими (улюбленою іграшкою та уявним компаньйоном) «тут і тепер».

Об'єкт (суб'єкт комунікативної діяльності) – діти середнього та старшого дошкільного віку із ЗПР. Суб'єкт – вихователь, учитель-дефектолог та практичний психолог, які працюють із дошкільниками із ЗПР.

Концептуальна основа психолого-педагогічної технології включає наукові підходи, принципи та психолого-педагогічні умови формування хронотопу комунікативної діяльності у дітей із ЗПР. Концептуальною основою розробленої технології є постнекласичний тип наукової раціональності, поліпідхідна цілісність: системного, аксіологічного, культурно-історичного, соціально-психологічного, суб'єктно-середовищного, тілесно-орієнтованого та технологічного наукових підходів, що синтезуються в особистісно орієнтованій парадигмі освіти.

Принципами формування хронотопу комунікативної діяльності у дітей із ЗПР є *стратегічні та тактичні*. Стратегічним принципам притаманні концептуальні й результативно-цільові доміанти технології формування хронотопу комунікативної діяльності, а тактичним – практичне втілення зазначеної технології.

Змістово-процесуальний складник технології представлений корекційно-розвивальним та просвітницько-консультативним напрямками формування хронотопу комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку. Корекційно-розвивальний напрям роботи вихователя, вчителя-дефектолога та практичного психолога

втілений в поетапному формуванні трьох компонентів хронотопу комунікативної діяльності: просторового, темпорального та ціннісно-смыслового.

Розроблену нами технологію формування хронотопу комунікативної діяльності у дошкільників із затримкою психічного розвитку ми пропонуємо реалізовувати в наступних напрямках: 1) розвиток комунікації, взаємодії і діалогу з Іншими (реальними дорослими та однолітками) в соціумі в ігровій та художньо-продуктивній діяльності (змістові лінії Базового компонента дошкільної освіти (далі БКДО) [1]: «Гра дитини» та «Дитина у світі культури»); 2) формування комунікації, взаємодії і діалогу з Іншим у культурі (через дорослих та однолітків із персонажами анімаційних фільмів) у межах засвоєння змістових ліній БКДО: «Гра дитини»; «Дитина у світі культури»; «Мовлення дитини»; 3) формування комунікації, взаємодії і діалогу з персоналізованим Іншим (улюбленою іграшкою та уявним компаньйоном) варто реалізовувати в сферах БКДО: «Особистість дитини»; «Гра дитини»; «Дитина у світі культури»; «Мовлення дитини»; 4) розвиток розуміння причин та передбачення поведінки Іншого в соціально-комунікативних ситуаціях доречно здійснювати в межах сфер БКДО: «Дитина в сенсорно-пізнавальному просторі»; «Особистість дитини»; 5) розвиток ціннісно-смыслові основи хронотопу комунікативної діяльності реалізується в змісті занять за лініями БКДО: «Особистість дитини»; «Дитина в соціумі»; «Дитина у світі культури».

Просвітницько-консультативний напрям роботи практичного психолога реалізується у процесі формування компетенцій необхідних батькам і педагогам з розвитку хронотопу комунікативної діяльності у дітей із ЗПР.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, презентований нами сутнісний зміст теоретичного та технологічного концептів хронотопу комунікативної діяльності дошкільників із затримкою психічного розвитку та обґрунтовані нами цільові, концептуальні та змістовно-процесуальні складники технології формування хронотопу комунікативної діяльності спонукають до

подальшої апробації із визначення ефективності та впровадженням в умовах різних типів навчальних закладів: дошкільних навчальних закладах, навчально-реабілітаційних центрах, навчально-виховних комплексах. Відтак, перспективу подальших наукових розвідок, ми вбачаємо, в апробації технологічного концепту «хронотоп комунікативної діяльності» дошкільників із затримкою психічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти: науковий керівник / А. М. Богуш. – К.: Видавництво, 2012. – 26 с.
2. Омельченко І. М. Концепт «хронотоп комунікативної діяльності» дошкільників із затримкою психічного розвитку: філософсько-психологічна експлікація / І. М. Омельченко // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: науково-методичний збірник. Випуск 5. Частина 1. / за ред. В. В. Засенка, А. А. Колупаєвої – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – С. 157–166.
3. Омельченко І. М. Психологічні основи дослідження просторово-часових детермінант комунікативної діяльності у дітей із затримкою психічного розвитку / І. М. Омельченко // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України / [за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої]. – Вип. 19. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – С. 492–502.
4. Панок В. Г. Теоретико-методологічні засади розвитку практичної психології в Україні: автореф. дис. ... доктора психол. наук: 19.00.01 / В. Г. Панок. – К.: «Видавництво «Науковий світ» 2011. – С. 14.

УДК 159. 93 – 053. 2 : 372

В. А. Прилепа

студентка спеціальності
«Корекційна освіта. Логопедія»

М. Ю. Ємяшева

викладач
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОСОБЛИВОСТІ СЕНСОРНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

У даній статті розглянуто значення та особливості сенсорного розвитку дітей раннього віку. Характеризуються основні напрямки, принципи сенсорного виховання,